

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Збірник праць наукової школи
доктора педагогічних наук, професора
О.М. ОЛЕКСЮК

Випуск 3

Київ — 2018

УДК 37.013:7(082)
Д85

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 11 від 23.11.2017 р.)

Рецензенти:

Щолокова О.П., завідувач кафедри фортепіанного виконавства та художньої культури Факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;

Растригіна А.М., завідувач кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання Мистецького факультету Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор педагогічних наук, професор

Д85 **Духовність особистості в системі мистецької освіти** : зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк. Вип. 3 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. — 138 с.

У збірнику праць наукової школи доктора педагогічних наук, професора О.М. Олексюк «Духовність особистості в системі мистецької освіти» висвітлюються теоретико-методичні засади розвитку духовності особистості в системі мистецької освіти. Мистецтвознавчі студії наукової школи розширюють межі духовно-світоглядної проблематики у змісті мистецької освіти. Евристичні перспективи нових методологічних принципів та запровадження результатів наукових досліджень школи уможливають виконання замовлення суспільства на підготовку високопрофесійних і конкурентоспроможних фахівців, здатних творчо реалізувати себе у майбутній професії.

Для працівників вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів і докторантів, а також усіх, хто цікавиться тенденціями розвитку мистецької освіти.

УДК 37.013:7(082)

© Автори статей, 2018
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018

РОЗДІЛ I

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

УДК 37:[7+502]:005.336

Олексюк О.М.,

завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор

ІНТЕГРАЦІЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МИСТЕЦЬКОЇ ТА ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті охарактеризовано міждисциплінарні основи інтеграції духовного потенціалу мистецької та природничо-наукової освіти у контексті постнекласичної парадигми. Розглянуто умови формування у студентів сучасної наукової картини світу на основі знань та універсальних навчальних дій гуманітарної та природознавчої галузей.

Ключові слова: інтеграція, духовний потенціал, мистецька освіта, постнекласична парадигма, природознавство.

В статье охарактеризованы междисциплинарные основы интеграции духовного потенциала художественного и естественнонаучного образования в контексте постнеклассической парадигмы. Рассмотрены условия формирования у студентов современной научной картины мира на основе знаний и универсальных учебных действий гуманитарной и природоведческой отраслей.

Ключевые слова: интеграция, духовный потенциал, художественное образование, постнеклассическая парадигма, природоведение.

The article describes interdisciplinary foundation of integration of spiritual potential for art and natural science education in the context of the post-nonclassical paradigm. It examines conditions of development of students' modern scientific view of the world on the basis of knowledge and universal educational activities of the humanitarian and natural sciences.

Key words: *integration, spiritual potential, artistic education, post-classical paradigm, natural science.*

Постановка проблеми. Звернення освіти до людини, її особистості, індивідуальності, самореалізації у творчій діяльності, розвитку та саморозвитку стало чинником наукової рефлексії нових тенденцій. Епіцентром нової методології стають не знання і навіть не умови оволодіння ними, а людина в її цілісності як суб'єкт власного життя, культури та історії. Відповідно до цілісності людини освітній процес розглядається як конструкт, що розвиває сутнісні духовні сили особистості у напрямку саморозвитку і самоорганізації. Погляди такої людини відзначаються прогностичним підходом, орієнтацією на позитивні тенденції життя та професійні досягнення. Антропологічний підхід оголошує основним пріоритетом розвиток духовного потенціалу особистості в освітньому процесі і визначає найважливіші складові постнекласичної мистецької освіти.

Постнекласична мистецька освіта розглядається нами як: цінність, що зберігає у собі особистісний погляд людини на світ, на мистецтво, на саму себе як творця мистецьких цінностей та їх творення; самоорганізована система, що інтегрує в своїй основі саморозвиток музичного мистецтва та людини, яка знаходиться в концептуальному полі міжсуб'єктних відносин; процес ціннісного становлення особистості в медіа-просторі, що осягає музичні цінності та створює нові у творчій діяльності; результат ціннісної взаємодії учасників освітнього процесу, в якому освіта несе в собі синергетичну єдність модусів часу: минулого, теперішнього та майбутнього.

Сучасна наука поставила у центр досліджень всеохоплюючу міждисциплінарність, що інтегрує різні галузі наукового знання (не тільки соціально-гуманітарного, а й природничого) навколо проблеми цілісного пізнання людини. Духовний компонент, закладений в основу мистецької освіти, стане тим наріжним каменем, який підніме освіту на засадах інтегративності, міждисциплінарності, цілісності з метою розвитку духовного потенціалу особистості. Саме така особливість постнекласичної мистецької освіти дає

змогу сподіватися, що майбутні професіонали будуть носіями творчої ініціативи і громадянської активності.

Мета статті — схарактеризувати міждисциплінарні основи інтеграції духовного потенціалу мистецької та природничо-наукової освіти у контексті постнекласичної парадигми та розглянути умови формування у студентів сучасної наукової картини світу на основі знань та універсальних навчальних дій гуманітарної та природознавчої галузей.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що дисциплінарно вибудована освіта суперечить її інноваційності, оскільки нове знання виникає виключно у просторі її загальних зв'язків і відношень, у тих міждисциплінарних вузлах, де перетинаються багато наукових дисциплін. З іншого боку, міждисциплінарність суперечить тій парадигмі освіти, яка пов'язувалася з підготовкою фахівця спеціальної кваліфікації та відповідає чіткій вертикальній структурі науки, вибудованій на основах чітко відокремлених спеціалізованих, дисциплінарних форм діяльності. Адекватною сучасній науці формою фундаментальності освіти стає міждисциплінарний характер. Міждисциплінарність характеризує сучасну форму фундаментальності як науки, так і освіти. Міждисциплінарний характер освіти змушує переосмислити зміст освітньої діяльності. При цьому слід ураховувати вимоги ринку праці, де зростає попит на фахівців, які володіють не фундаментальними, а практичними знаннями. Завдання викладача у цих умовах — формувати інтерактивне мислення студента. Саме це забезпечує сучасній освіті адекватність підготовки професіонала до вимог і викликів сучасної науки та сучасного професійного зростання.

Міждисциплінарність як сучасна форма фундаментальності освіти — основний напрям модернізації університету, а розробка фундаментальних міждисциплінарних підходів в університетській освіті виходить на перший план. Актуальним стає питання стосовно невідповідності університетського простору, поділеного на факультети і кафедри, новим реаліям і вимогам щодо освіти. Отже, у сфері освіти необхідно сформувати нові професійні орієнтації, а у модель фахівця закладати такі характеристики, як адаптивність, гнучкість, готовність до змін тощо.

Уведення просторових понять у дослідження духовного потенціалу особистості викликало необхідність переглянути лінійні уявлення про навчання як каузально визначений процес, у якому розвивається особистість професіонала. Основою для цього стає

постнекласичний тип раціональності, який уможливило розуміння людини в освіті як центру, мети і цінності пізнання. Сміслові поле постнекласичної мистецької освіти є досить широким і багатовірневим, пов'язаним з масштабом тих чи інших явищ у соціальній практиці та медіа-просторі. Така багатогранність передбачає створення образу бажаного майбутнього, формування цілей та засобів для його досягнення у науково-дослідницьких проектах, науково-педагогічних школах з урахуванням нової освітньої парадигми.

Історичний характер духовного потенціалу мистецької освіти ґрунтується на принципах становлення структурних змін у класичній парадигмі, яка в умовах сьогодення переживає кардинальну трансформацію. На зміну класичній приходять постнекласична парадигма освіти, але остаточного переходу з одного стану в інший ще не відбулося. Необхідно підкреслити, що класична парадигма освіти формує освітній процес у традиційному напрямку. Якщо така парадигма задовольняла потреби суспільства ХХ ст., де головною метою було передавання практичних знань студенту, то в умовах сучасних соціальних потреб класичної парадигми уже недостатньо. Постнекласична парадигма освіти формує освітній процес через дослідження, індивідуалізацію та варіативність. При цьому соціально-культурні норми нівелюють свою канонічну сутність, навіть більше того: сучасний студент сам має відтворювати нову соціокультурну реальність, що забезпечить йому духовний розвиток креативної особистості в контексті світових освітніх стандартів ХХІ ст.

У ситуації, коли духовно-світоглядна роль науки стає дедалі більш значущою, процес викладання в університеті передбачає не лише формування знань, а й передавання «духу науки», «традицій науки», «семантики науки». Насамперед до цих понять належать духовні цінності та моральні норми, характерні для науки в цілому і для окремих галузей зокрема. Якщо знання студент може здобути з навчально-методичної літератури, то носієм традицій завжди є викладач. При цьому варто зазначити, що наука — не єдиний шлях пізнання світу. Тим часом упродовж багатьох років у вітчизняній освіті домінувала наукова форма пізнання, абсолютизація якої витісняла інші наукові думки. Це негативно впливало на якість освіти на рівні розвитку духовно-світоглядної свідомості та самосвідомості молодшої генерації фахівців. Оскільки це був закономірний процес гуманітарної науки й освіти ХХ ст., він вплинув, зокрема, на розвиток мистецької освіти.

Цілісність знань передбачає поєднання природознавства з домінантою наукового методу у сфері гуманітарної науки, мистецтва, релігії тощо. Природа і соціум — цілісне явище, тому студент має отримати об'єктивні знання про природу, суспільство і роль людини (особистості) у цьому процесі. Межі нашого втручання у життєві процеси визначаються не лише науково-технічними можливостями, але й уявленнями про феномен і сутність людини. Звідси випливає необхідність розгляду проблеми інтеграції *духовного потенціалу гуманітарної освіти і природознавства*. Успішна реалізація інтеграції духовного потенціалу гуманітарної освіти і природознавства можлива за умов формування у студентів сучасної наукової картини світу на основі базових знань із цих галузей та універсальних навчальних дій.

Природничо-наукова грамотність може розглядатися не лише як результат предметного навчання, а передусім як засіб реалізації духовного потенціалу природничо-наукової освіти, яка визначає основи загальної культури нації. Проблема полягає у недостатній реалізації духовного потенціалу *природничо-наукової освіти як основи ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів, інтересів, ідеалів, переконань*. Формування світоглядної спрямованості освіти у відповідності з вектором державної політики буде досягнуто на основі успішної реалізації духовного потенціалу природничо-наукової освіти. Механізми реалізації духовного потенціалу природничо-наукової освіти необхідно розглядати у контексті мети і завдань Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.). Саме у цьому законі передбачено становлення соціально активної особистості, яка з повагою ставиться до свого народу, культури і духовних традицій.

Реальні шляхи реалізації духовного потенціалу природознавчої науки у гуманітарній освіті полягають в удосконаленні змісту освіти, створенні та модернізації нових навчально-методичних і діагностичних матеріалів. Особливо це стосується мистецької освіти на сучасному етапі її розвитку, де однією з провідних тенденцій є інтеграція модернізаційних процесів.

Ключовою проблемою, а отже, і головним питанням теорії та практики мистецької освіти є відношення загальнолюдських цінностей і життєвої реальності людини. Контекст оволодіння ціннісним простором мистецької освіти потенційно передбачає пошук інтегрованих знань, що ґрунтується на використанні постнекласичного типу наукової раціональності. У цьому зв'язку дедалі більше підпадає під сумнів можливість існування негуманітарного знання, що ґрунтується на законах класичного природознавства.

Відомо, що культ теоретичного природознавства ХХ ст. створив передумови для зростання раціоналізації суспільства та нігілістичних настроїв, оскільки при цьому було повністю виключено ціннісний підхід. Поряд із цим виникла також інша можливість: побудова наукового знання шляхом включення ціннісного підходу при його одночасному, більш глибокому раціональному осмисленні. Значення ціннісного відношення, акцентоване цим напрямом, треба враховувати у світлі трагічного досвіду нігілістичного заперечення вічних духовних цінностей. На нашу думку, саме тут слід вбачати один із варіантів розв'язання проблеми *інтеграції духовного потенціалу гуманітарної освіти і природознавства*. Заперечення духовних цінностей означає заперечення гуманітарності загалом, тому вищезазначена інтеграція має визначати своє ставлення до цінностей.

Для змісту мистецької освіти особливо значущими є історико-культурологічні знання — історичні дані про специфіку наукового, художнього, міфологічного способів пізнання світу як феноменів культури, про твори світового мистецтва, видатні історичні постаті — символи епохи. Модернізація змісту мистецької освіти має включати методологічні компоненти синергетичного знання, а також поєднувати різні способи осягнення світу, діалог науки і мистецтва. Необхідність звернення до природничих знань зумовлена тим, що людина в мистецтві примножує буття краси, відвойовуючи простір у хаосу.

Виявлення та використання законів організації природи сприяє тіснішому зв'язку людини зі світом, що свідчить про необхідність їхнього паралельного розвитку (не протистояння людини природі, а рівноправна участь у зростанні, розширенні потенціалу краси). Виходячи з того, що будь-який процес самоорганізації здатний реалізувати лише той потенціал, яким володіє природа, можна вважати, що в основі організації художньої мови закладено принципи природної самоорганізації. В. Самохвалова стверджує, що принципи ритмічної будови в просторових та часових структурах, які лежать в основі художніх форм вираження, — це сутність принципу самоорганізації Всесвіту [3, 123]. Наприклад, принцип «золотого перетину» є не лише структурною закономірністю побудови форм у мистецтві (музиці, поезії, живописі тощо), але й основним законом у природі, що характеризує всі геометричні та астрофізичні відношення величин у Сонячній системі. За О. Лосевим, предметом музичного мистецтва є якісне втілення у часі ідеальної цифри [1].

На його думку, так виникає музика як мистецтво часу, в глибині якого приховується ідеально нерухома фігурність цифри, яка ззовні має якості матеріалізованого руху. Із концепції музики, як вираження життя цифр, виводяться основні її категорії — ритм, симетрія, музичний метр, такт, музичний тон, мелодія, гармонія, лад, тембр, динаміка і сонорні якості звукосполучення. У цьому контексті доцільно навести думку Ю. Холопова про те, що загальним законом музичного мистецтва і мистецтва взагалі є гармонія, завдяки якій людська свідомість прилучається до світової гармонії [4, 110].

Сучасне розуміння онтології мистецтва стосується розгляду буття людини в її космічному вимірі. Ідея онтології мистецтва розкриває форми і багатоаспектність прояву людини у світі. В. Медушевський підкреслює, що досягнути онтологічну сутність музики можна, проникнувши у смислову основу інтонаційних енергій [2, 55]. При цьому автор розкриває негативні тенденції, які порушують чистоту духовних сил людини. Початкове, живе онтологічне відчуття сили, як вважає дослідник, поглинається комбінаторикою уявлень логічних навичок та знань. Автор звертається до найбільш піднесеного поняття людства — поняття вічності, життя Духу в Істині. Саме в ній, у вічності, сходяться енергія та смисл музики.

Висновки. Таким чином, аналіз сучасних наукових підходів до інтеграції духовного потенціалу гуманітарної та природничо-наукової освіти дає змогу зробити такі висновки:

- модернізація мистецької освіти передбачає в її змісті інтегративне знання, що об'єднує загальнонауковий, конкретнауковий та загальнокультурний напрями гуманітарної науки;
- проаналізовані нами наукові підходи до інтеграції духовного потенціалу гуманітарної та природничо-наукової освіти можуть стати концептуальною основою для розробки і впровадження теоретико-методологічних та діагностичних матеріалів;
- сутність модернізації змісту мистецької освіти полягає у наданні їй цільової, змістової та процесуальної цілісності, що передбачає переструктурування навчально-методичного матеріалу, зміну інтерпретації, композиції, коментування, ілюстрування, доповнення його ціннісно-смісловими елементами;
- культурологічна спрямованість мистецької освіти реалізується на основі єдності функціональної та змістової складових освітнього процесу. Водночас ця спрямованість передбачає інтеграцію духовного потенціалу гуманітарної та природничо-наукової освіти у контексті постнекласичної парадигми.

Джерела

1. Лосев А.Ф. Музыка как предмет логики / А.Ф. Лосев // Лосев А.Ф. Форма. Стиль. Выражение. — М. : Мысль, 1995.
2. Медушевский В.В. Таинственные энергии музыки / В.В. Медушевский // Музыкальная академия. — 1992. — № 3. — С. 55.
3. Самохвалова В.И. Определение эстетики как науки в современном контексте / В.И. Самохвалова // Эстетический опыт и эстетическая культура. — М. : ИФРАН, 1992. — С. 123.
4. Холопов Ю.Н. О формах постижения музыкального бытия / Ю.Н. Холопов // Вопр. философии. — 1993. — № 4. — С. 106–114.

УДК 378.147.371.134

Сверлюк Я.В.,

професор кафедри духових та ударних інструментів

Інституту мистецтв

Рівненського державного гуманітарного університету,

доктор педагогічних наук

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДИРИГЕНТА ОРКЕСТРОВОГО КОЛЕКТИВУ

У пропонованій статті висвітлено сучасні методологічні підходи, що сприяють активізації процесу професійної підготовки диригента оркестрового колективу з урахуванням сучасних потреб. Обґрунтовано динаміку становлення зазначеного особистісного утворення через самопізнання та самооцінювання до творчої реалізації індивідуальних стратегій набуття професійного досвіду у диригентсько-оркестровій діяльності. Значну увагу приділено розкриттю проблем, що впливають на формування особистісної структури майбутнього диригента оркестру.

Ключові слова: *професійна підготовка, диригент, навчально-виховний процес, оркестровий колектив.*

В предлагаемой статье рассматриваются современные методологические подходы, способствующие активизации процесса профессиональной подготовки дирижера оркестрового коллектива с учетом совре-